

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
доктор філософії в галузі права, викладач

Проблеми формування правової культури в умовах розбудови Української держави

Україна, як визначає її Конституція, розбудовує правову державу. Конституційне положення щодо творення демократичної, правової держави України вимагає піднесення рівня правової культури нашого суспільства. Бо, як підкреслюється в юридичній літературі, без підвищення рівня правової культури українського населення побудова правової держави неможлива.

Правова культура – це важлива складова процесів здійснення суспільно-правової реформи в країні, утвердження верховенства права в усіх сферах соціального буття. Зрілий рівень правової культури в суспільстві, де функціонують її ефективні механізми, є умовою формування демократичних засад життєдіяльності[1, с.9].

Останніми роками в світі спостерігається зростання інтересу правознавців, політиків і широкої громадськості до проблем правової культури. Правова культура – це особливе соціальне явище, яке може бути сприйняте як якісний правовий стан і особи, і суспільства, структурованого за різними підставами[2, с.16].

Можемо зазначити, що сьогодні в юридичній літературі є дуже багато наукових визначень щодо поняття правової культури. За сучасних умов формування правової культури в Україні поширився новий гуманістичний підхід до права, де основна увага в цьому праворозумінні приділяється основним правам людини, належному правосуддю, загальноправовим засадам суспільного і державного розвитку. Правова культура – це система духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права. Вона є складовою частиною загальної культури. Треба розрізняти поняття правової культури особистості і правової культури суспільства. Але в той же час ці поняття

пов'язані одне з одним. Рівень культури нашого суспільства залежить від правової культури кожної особистості. Тобто, чим більше особистостей матимуть відповідні правові знання, дотримуватимуться правомірної поведінки, то і вищою буде правова культура українського суспільства [3, с.24].

Деякі науковці зазначають, що рівень правової культури суспільства характеризують такі показники: стан охорони і захисту прав і свобод людини правовими засобами; стан законодавства, ступінь його досконалості за змістом і формою; стан законності в суспільстві; рівень правової активності громадян. Правова культура – це складне системне утворення, що охоплює всі правові цінності суспільства.

Аналіз наукових підходів до розуміння поняття правова культура призводить до висновку, що її основу складають знання та розуміння права і дії у відповідності до рівня цих знань, бо в кінцевому рахунку найголовнішим є дії людини у повсякденному житті у відповідності з вимогами до чинного законодавства.

Дослідження сутності феномену правової культури має досить тривалу історію. Умовно можна виокремити декілька етапів дослідження сутності і змісту правової культури: дореволюційний, радянський і період сьогодення [4, с. 391]. У дореволюційний період вчені зосереджували увагу на аналізі місця і ролі правової свідомості як важливого структурного елемента правової культури. У радянський період у дослідженні проблем правових цінностей, правової свідомості як складової правової культури розпочинається період боротьби проти права та правосвідомості в їх загальноцивілізаційному тлумаченні, а також проти «юридичного» світогляду як буржуазного. Уже з середини 50-х років починають з'являтися статті з проблем правосвідомості, яка аналізується як система правових поглядів людей [5, с.45]. На початку 70-х років деякі автори почали вивчати проблеми правової культури більш системно і цілеспрямовано.

Отже, правова культура є надзвичайно складним і духовним феноменом. Особливість правової культури полягає в тому, що вона являє собою не право чи його реалізацію, а комплекс уявлень тієї чи іншої спільноти людей про право, його реалізацію, про діяльність державних органів та посадових осіб.

На жаль, на сьогоднішній день, якщо говорити про нашу державу, то високий рівень правової культури не спостерігається не лише у пересічного громадянина, часто його не вистачає навіть законодавцям, політичним лідерам, керівникам суспільних організацій. І справа не в тому, що вони не знають закону, а в тому, що вони не рахуються з ним. А це вже зневаження правом. Низький рівень правової культури, нерозвиненість у населення юридичних традицій, що переходять у відкритий правовий нігілізм, заперечення необхідності і цінності права мають глибокі історичні корені. З покоління в покоління в Україні проявляється зневага до закону та суду, терпимість до свавілля [6, с.234].

Досить активна увага стала приділятися підвищенню рівня правової культури зі створенням незалежної держави. Але не слід чекати швидких позитивних змін, швидкого росту рівня правосвідомості і правової культури суспільства, оскільки це є довготривалий процес по відновленню не лише правових, а й культурних цінностей, які пригнічувалися та не визнавалися на протязі багатьох поколінь.

Сьогодні правова культура суспільства потребує систематичного раціонального формування, стимулювання та позитивного соціального розвитку. Дослідники даного явища вказують на те, що починати потрібно з правового виховання. Змістом правового виховання є залучення людей до знань про державу і право, законність, права та свободи особистості, розуміння сутності правових вчень, доктрин, формування у громадян стійкої орієнтації на законослухняну поведінку. Звісно, деякі правові цінності, маючи своє походження з моральних норм, засвоюються особистістю в процесі різноманітної соціальної практики. Однак метою правового виховання є

«створення спеціального інструментарію з донесення до розуму та почуттів кожної людини правових цінностей»[7, с.26].

Одним із видів правового виховання є права просвіта громадян, головним інструментом забезпечення якої є навчальні заклади освіти. Діяльність у сфері правової просвіти громадян включає: викладання правових дисциплін і правове виховання; підготовку розповсюдження і популяризацію юридичної літератури; роз'яснення чинного законодавства; поширення правової інформації тощо. На сьогодні відчувається нагальна потреба у правовому вихованні людини, а тим більше молоді. Суспільство потребує підсилення цілеспрямованої діяльності держави щодо передачі юридичного досвіду, систематичного впливу на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, установок, що забезпечують додержання, виконання і використання юридичних норм[8, с.281].

Для цього, без сумніву, необхідно переглянути програми правової освіти студентської молоді з урахуванням інтересів цієї соціально-демографічної групи, адже побудова дійсно демократичної, правової держави, проголошеної Конституцією України, обумовлює суттєве підвищення правової свідомості громадян, їх правової культури, неухильне дотримання ними вимог законодавства, а також послідовну реалізацію основних прав і свобод людини і громадянина.

Немаловажну роль у правовому вихованні відіграють такі засоби масової інформації як газетна, журнальна стаття, кіно і телебачення. Однак більшості журналістських публікацій та сценаріїв фільмів не вистачає глибини та багатосторонності при дослідженні проблеми виховання почуття поваги до прав, свобод людей. Про яку правову культуру суспільства може йти мова, якщо газети та журнали мають велику кількість сцен кримінального життя, на екранах телевізорів грабіж та вбивства. В останній час з'явилася негативна тенденція прийняття негативного досвіду західних країн у справі правового виховання через кінофільми та журнали. Крім розвитку нездорових тенденцій, наслідування кримінальним елементам в молодіжному середовищі, суспільство

опинилося позбавленим об'єктивної картини, що відображає не тільки злочини та їх генезис, але також і всі наступні за злочинами етапи правозастосовної діяльності[4, с.392].

Найважливішим фактором, що безпосередньо і досить активно впливає на правову культуру людини, є культура правотворчості. Підґрунтям смислової позиції в даному разі є ставлення до вже готового, закріпленого у нормі права варіанта поведінки за співвідношенням «правильно - неправильно», «врегульоване — не врегульоване». Стосовно правової культури це означає, що зміст правової норми визначається правилом, яке вказує на те, що має існувати в дійсності. Тобто, те, що законодавець вводить в норму, те й існує як правова реальність. Насправді людині буває дуже складно самотійно визначити своє ставлення до варіанта поведінки, зафіксованого текстуально вираженою нормою у співвідношенні з реальною дійсністю, оскільки норма права не завжди стає масштабом, завдяки якому дійсність оцінюється як правильна або неправильна, врегульована чи не врегульована. Зазначене формує варіант поведінки спонтанної (подекуди — протиправної)[4, с.395].

Сучасна правова система України настільки заплутана, що навіть досвідченому юристу не просто зорієнтуватись у частоколі безсистемно існуючих нормативних актів. Реальний стан вітчизняного законодавства — це показник наявності суб'єктивних передумов нестабільності чинних нормативно-правових актів.

Сьогодні підвищення рівня правової культури і правосвідомості населення України – це першочергове завдання суспільства і держави. Треба чітко усвідомити, що правова свідомість населення залежить не тільки від їх життєвого рівня, створення умов для реального забезпечення прав і свобод людини на державному рівні, але й у значній мірі від впевненості громадян у тому, що вони в будь-який час зможуть захистити свої права у судовому порядку. А також вірі у те, що реалізація цього захисту є доступною, швидкою і справедливою. Без цього неможливо переконливо вести мову про потребу оволодіння правовою культурою кожній людині. Тому-то суди, прокуратури

повинні налагодити постійний і чіткий зв'язок з населенням щодо інформування його про те, що захист прав і свобод громадян є не тільки теоретично і конституційно визначеним, а є реальним практичним фактом, при чому це не поодинокі випадки, а системна і масова судова практика. Без такої інформативної роботи не можна розраховувати на те, що громадяни з повагою ставитимуться до чинного законодавства, вважаючи його важливою цінністю у сфері суспільних відносин, що вони захочуть зрозуміти принципи права і повірити в них[2, с.18].

Треба зазначити, що сучасні наукові підходи щодо панування в суспільстві права ще мало зрозумілі для людей. Тому це теоретичне положення необхідно більш широко пропагувати серед населення, що повинно позитивно вплинути на правове виховання людей, на підвищення їх правової культури. В питаннях шляхів підвищення правової культури треба виходити з того, що сьогодні ще не подоланий такий стереотип у правовій свідомості як ототожнення права і законодавства, що був панівним до проголошення незалежності України. Це викривлення правової свідомості наносить неабияку шкоду у захисті прав і свобод громадян.

Ряд заходів потрібно вжити і для оволодіння громадянами основами позитивного права, як складового елементу правової культури. До процесу правового виховання населення мають долучитися науково-педагогічні працівники, юристи, представники засобів масової інформації, творчої інтелігенції. З цією метою варто було б продумати як і в який спосіб донести знання з теоретичних засад праворозуміння чинного законодавства до населення. Мається на увазі інформаційна діяльність викладачів-юристів вузів, практичних працівників правоохоронних органів через засоби масової інформації, їх виступи з лекціями і бесідами в учнівських, студентських та трудових колективах. Саме вони мають відіграти головну роль у підвищенні рівня правової культури громадян[8, с.281].

Важливим є формування правової культури працюючої частини населення. Варто погодитись із пропозиціями А.Кутиркіна, які він виклав у статті «Шляхи

розвитку теорії та практики правового виховання населення України». Мова йде про те, що у трудових колективах мають бути юрисконсульти(або інші особи, які можуть виконувати ці функції), які проводили б курси підвищення правових знань працівників. Цікава думка автора про те, що завдяки цьому працівники не тільки зможуть отримувати постійно юридичні знання і відповіді на свої питання, але й при допомозі цих же осіб мають можливість покращити свої знання щодо правового виховання дітей. Однак в цьому юрисконсультам та іншим особам повинна надаватись кваліфікована допомога з боку управлінь юстиції, освіти, у справах сім'ї, молоді та спорту. Бо тільки за умови скоординованої роботи цих відомчих структур можна розраховувати на ефективні результати у правовому вихованні батьків і дітей [5, с.45].

У науковій літературі звертається увага і на проблемні питання, які мають місце серед студентської молоді, зокрема, відзначається зниження рівня її правової свідомості. Сьогодні «зарозуміле ставлення деякої частини студентів до себе і оточуючих знаходить прояви у відкритій неповазі до людей, незалежно від їх віку або соціального статусу, що призводить не лише до порушення дисципліни, а й прав та свобод людини і громадянина... З великим побоюванням треба нам усім ставитися до зростаючої бездуховності, особливо серед молоді... Без цілеспрямованого виховання(у тому числі й правового) держава аж ніяк не може обійтися»[7, с.27]. Отже, правове виховання студентів є необхідним.

Таким чином, є всі підстави погодитися з твердженням О.О. Ганзенка про те, що рівень правової культури сучасного пострадянського суспільства є невисоким. Як підтверджують соціологічні дослідження, значна частина населення не орієнтується в нормах законодавства. Криза права, сучасної правової свідомості як важливої правової культури зумовлена загальною кризою суспільних відносин, з якої має вийти українське суспільство. В Україні відбувається процес девальвації права, його регулятивних чинників, спостерігається масова неповага до права, зневажливе ставлення до

законодавства, правових норм, широких масштабів набули явища правового нігілізму, який заперечує цінність права[8, с.283].

Отже, формування і розвиток правової культури всього суспільства залежить від високого рівня правової культури кожного громадянина, а саме: виховання глибокої пошани до закону, формування готовності безпосередньо і активно брати участь у втіленні його положень у повсякденне життя, кожної посадової особи, кожного державного службовця, і особливо професійних юристів, на яких припадає головна робота у законотворчості та застосуванні права. Лише тоді рівень правової культури населення досягне найвищого щабля розвитку, лише тоді кожен громадянин держави відчує власну приналежність до правового життя країни, буде активним учасником правового процесу й матиме змогу самостійно аналізувати чинне законодавство, відзначаючи його здобутки та недоліки.

Список використаних джерел

1. Горбунова Л.М. Правова культура як умова ефективного розвитку законодавства/ Л.М. Горбунова //Право України. - 2007. - №3.-С. 21-25.
2. Максимов С.І. Українська правова культура: ціннісний вибір //С.І.Максимов/ Державне будівництво та місцеве самоврядування.– 2007.– № 14. – С.15-21
3. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави/ І.Голосніченко// Право України.- 2005.- № 4.- С.24-25.
4. Скуратівський А. Правова культура: сутність, стан та шляхи розвитку/А.Скуратівський// Збірник наукових праць Української академії державного управління при Президентові України/ За заг. ред..В.І.Лугового, В.М.Князева.– Вип.1.–К.:Вид-цтвоУАДУ, 2000.–С.389-401
5. Головченко В. Правові механізми формування правосвідомості студентів/ В.Головченко, А.Потьомкін// Право України.- 2006.- № 4.- С. 44-46.
6. Дмитрієнко І. Проблеми та перспективи історичного осмислення української правової культури/ І.Дмитрієнко// Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 38.- К.: Ін-т держави і права ім.. В. Корецького НАН України, 2007.- 776 с.
7. Третяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умова створення основ громадянського суспільства/С.Третяк// Право України.- 2005.-№ 4.-С.26-28.

8. Ганзенко О.О. Правова культура особи в умовах розбудови правової держави Україна/
О.О.Ганзенко// Вісник запорізького юридичного інституту. – 1999.–№ 2.–С.279-284